

ŽILVINAS VAREIKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Lithuanian Culture Research Institute

EUROPOCENTRIZMO IDEOLOGIJOS VIRSMAI VAKARUOSE IR JŲ ATSPINDŽIAI DABARTINĖJE LIETUVOS FILOSOFIJOJE

The Ideological Transformations
of Eurocentrism in the West and Its Reflections
in the Lithuanian Philosophy

SUMMARY

The article analyzes the ideological transformations of Eurocentrism, philosophical methods of its validation, and some essential worldview attitudes changes abroad and in current Lithuanian philosophy. In Lithuania, Eurocentric position is represented by Arvydas Šliogeris, and Algirdas Degutis. Their opponents are comparativists and universalists Antanas Andrijauskas, Algis Uždavinys, and Audrius Beinorius. The article inquires texts of the mentioned authors and as a result presents the development as well as perspectives of these two philosophical trends in the Lithuanian academic philosophy.

SANTRAUKA

Pagrindinis straipsnio tyrinėjimo objektas – europocentrizmo (eurocentrizmo) ideologiniai virsmai, jo filosofinio pagrindimo būdai ir kai kurie esminiai istoriniai pasaulėžiūrinių mąstymo nuostatų pokyčiai užsienio ir dabartinėje Lietuvos filosofijoje. *Europocentrinį* diskursą darbais ir idėjomis geriausiai Lietuvoje reprezentuoja akademikas Arvydas Šliogeris ir profesorius dr. Algirdas Degutis, o jam oponuojantį – *komparatyvistinį* arba *universalistinį* – akademikas Antanas Andrijauskas ir jo mokiniai, iš kurių pirmiausia reikėtų paminėti profesorių dr. Algį Uždavinį ir profesorių dr. Audrių Beinorių. Remiantis Šliogerio, Degučio, Andrijausko filosofiniais tekstais ir užsienio mąstytojų įžvalgomis, straipsnyje aptariamos europocentrizmo apraiškos Lietuvos akademinėje terpėje, prognozuojamos šių dviejų skirtingų filosofinių pozicijų slinktyis ir perspektyvos dabartinėje Lietuvos filosofijoje.

RAKTAŽODŽIAI: europocentrizmas, romantizmas, rasizmas, ideologija, Šliogeris, Degutis,

KEY WORDS: eurocentrism, romanticism, racism, ideology, Šliogeris, Degutis, Andrijauskas.

IVADAS

Pasirinktą temą lemia nūdienos mūsų filosofinės minties raidos peripetijos, kurios tiesiogiai siejasi su etnocentrizmo ideologijų virsmis, metamorfozėmis ir stiprėjančiu nuosmukiu ilgai viešpatavusio Vakarų filosofinėje sąmonėje eurocentrizmo, kurio paskiri rudimentai kitokiu – lankstesniu užmaskuotu – pavidalu aptinkami pokolonijiniame akademiniame diskurse. Nuo antikos laikų Vakarų pasaulyje ilgai klestėjo eurocentrizmas, „...diskursyvi tendencija, neeuropinių tautų istorijas ir kultūras aiškinanti iš europiečių (vakariečių perspektyvos)“¹. Taigi ši tendencija yra paremta įsitikinimais, jog Vakarų Europos regionas, jo civilizaciniai laimėjimai, mąstymo tradicijos, meno stiliai ir pan. pagrindžia kitų žemės rutulio kontinentų raidą ir nustato ištisų tautų bei kultūrų tolesnės raidos gaires.

Šiuos požiūrius pirmiausia išklabino Arthuras Schopenhaueris ir kiti neklasikinės filosofijos šalininkai, o diskreditavo Rytų mąstymo tradicijų tyrinėtojai (Abrahamas Anquetil-Duperronas, Jeanas-Pierre'as Abel Rémusat, Silvestras De Sacy, Friedrichas Max Mülleris, Paulas Deussenas, James Legge, Éduardas Chavannes), įtakingiausi civilizacinės ir filosofinės komparatyvistikos atstovai (Osvaldas Spengleris, Arnoldas Toynbee, Paulius Masson-Ouselis, Ferdinandas Braudelis, Nikolajus Konradas, Louis Dumontas ir kt.) bei po Antrojo pasaulinio karo įvairiose žemės rutulio dalyse sparčiai besiplėtojančios civilizacinės komparatyvistikos, komparatyvistinės filosofijos ir galiausiai postmodernizmo

filosofijos šalininkai (Andre Frankas, Samir Aminas, James Morris Blaut, Eric Jones, Edward Said, John M. Hobson, Roland Barthes, Michel Foucault, Jacques Derrida ir kiti)².

Tiesą sakant, europocentrinės pasaulėžiūros pamatai dar nėra iki galo pakirsti netgi daugelyje pažangos avangarde žengiančių dabartinio pasaulio tautų, todėl nenuostabu, kad jos rudimentai, nepaisant pastaraisiais dešimtmečiais išryškėjusių ženklų poslinkių dabartinėje Lietuvos civilizacinėje ir filosofinėje komparatyvistikoje bei orientalistikoje, dar tradiciškai išlieka gyvybingi lietuviškame akademiniame, ypač filosofiniame, diskurse. Apšvietos ideologų sukurtos ir vokiečių klasikinės filosofijos šalininkų išpopuliarintos, ypač dėl Hegelio *helenomanija* persmelktos mitologijos, europocentrizmas suleido gilius šaknis vokiečių klasikinėje filosofijoje, o per ją Vakarų mąstymo tradicijoje bei su ja glaudžiai susijusioje Lietuvos filosofijoje. Kolonializmo laikais dėl eurocentrizmo ideologijos įtakos hiperbolizuojama Vakarų mąstymo tradicija, jos suformuotas mokslinis instrumentarijus buvo europiečių mokslininkų nekritiškai perkeltas į neeuropinių mąstymo tradicijų tyrinėjimus dažnai neatsižvelgiant į konkretaus civilizacinio pasaulio, šalies kultūrinę specifiką, istoriją, pamatines pasaulio suvokimo, mąstymo kategorijas ar konkrečių sociokultūrinių grupių gyvenimo būdą.

Tačiau nereikia galvoti, kad tai tik vakariečiams būdinga liga. Tūkstantmečiais kinai savo šalį vadino, ir ne be pa-

grindo, „paskliautės imperija“ ir į kitas bei Vakarų šalis žvelgė kaip į žemesnės kultūros „barbariškus kraštus“. Neatsitiktinai sparčiai besivystančiuose ir dabar pretenduojančiuose į pasaulinę lyderystę Rytų Azijos kraštuose regime stiprėjančią kitą dabartinio etnocentrizmo formą – *azijocentrizmą*, kuris tiesiogiai susijęs su šio regiono ekonominės ir politinės galios pasaulyje augimu. Šią problemą ekonominiu aspektu nagrinėja vokiečių kilmės kultūrologas Andre Frankas, pranašaujantis „...artėjančius radikalius civilizacinius virsmus, tiesiogiai susijusius su eilinė civilizacinių centrų slinktimi, naujomis civilizacinėmis konfigūracijomis ir artėjančia Azijos valstybių, ypač Kinijos, sugrįžtančia hegemonija pasaulyje“³. Rusijoje pastaraisiais dešimtmečiais regime agresyviu pavidalu atgimstančias įvairias panslavizmo ir rusiško mesianizmo for-

mas, arabų musulmoniškajame pasaulyje – panarabizmo ir panturkizmo, Lotynų Amerikoje – įvairias senųjų vietos civilizacijų savitumą sureikšminančias etnocentrizmo formas. Juodojoje subsaharinėje Afrikoje įvairiais pavidalais atgimsta *negritiudo* ideologija.

Iš čia kyla pagrįstas dabartinės komparatyvistinės filosofijos atstovų dėmesys, atrodytų, seniai diskredituotų filosofinių etnocentrizmo prielaidų, ypač filosofinio eurocentrizmo pagrindimo teorinių nuostatų jo ideologų veikaluose, kritiniam tyrinėjimui. Palygindamas romantizmo, rasizmo idėjų istorijos tendencijas, straipsnio autorius gvildena teorines ištakas europocentrizmo ideologijos, kuri paremta kultūriniais prietaisais, jog Europos regionas ir jo civilizaciniai laimėjimai lemia kitų neeuropinių kultūrų pagrindines raidos gaires.

EUROPOCENTRIZMO IDEOLOGIJOS KONTŪRAI

Europocentrizmas yra europiečiams būdinga psichologinė nuostata, kurios šalininkai tiesiogine ar netiesiogine forma skelbia europietišką tautų ir Vakarų civilizacijos pranašumą arba įvairiapusį dominavimą prieš kitas tautas ar kultūras. Iš čia plaukia kita pamatinė šios ideologijos nuostata, kad Vakarų Europos civilizacijos raidos kelias, europiečių gyvenimo būdas ir kultūra yra geriausi arba, kitais žodžiais tariant, pranašesni už kitų pasaulio dalių. Filosofinio mąstymo lygiu tai yra požiūris, kad Vakarų mąstymo tradicija yra vienintelė teisinga arba, blogiausiu atveju, yra pavyzdys kitoms.

Galiausiai europocentrizmas, kaip ir bet kuri kita ideologija, yra nevienalytis

ir daugiasluoksnis reiškinys. Jame galima aptikti įvairių regioninių etnocentrizmo apraiškų, atliepančių konkretaus laiko požiūrių dvasią, tuo metu madingą ideologinio argumentavimo tvarką, o svarbiausia – Vakaruose konkrečiu istorijos tarpsniu vyraujančią kitų pasaulio civilizacijų ir regionų viziją. Šios europocentrinės ideologijos ypatybės dažnai slepia pastarosios ideologinį užtaisą: iš čia randasi daugybė realios civilizacijos teorijos nepatvirtintų ideologinių šampų, kad apskritai pasaulinės kultūros ištakos, jos plėtotė ir pažanga kyla iš antikos ir Vakarų Europos kontinento tautų suformuotų kultūros vertybių ir simbolių sistemų bei nubrėžtų mąstymo

horizontų. Tai prieštarauja dabartinei humanistikai, kurios skirtingų mokslo sričių atstovai lyginamaisiais tyrinėjimais parodo, kad didžiąją civilizacijos istorijos dalį pasaulinės civilizacijos avangarde ekonomikos, mokslinio pažinimo ir technologijų srityse žengė Rytų tautos, o Vakarai, ką, pavyzdžiui, rodo Andre Franko ir kitų komparatyvistų tyrinėjimai, Kiniją pradėjo lenkti tik XIX a. pradžioje.

Vakarų ir Rytų civilizacijų ir jų mąstymo tradicijų ryšiams būdinga ne vien nesantaika ir priešinimasis įvairioms kultūrinės kitokybės formoms, bet lygiai taip pat prekybos, kelionių metu lygiagrečiai vykdamas kaimyninių tautų pasiekimų ir filosofinių idėjų nuolatinis asmiliavimas. Kitaip sakant, graikai ne tik kariavo su persais, bet lygiai taip pat į savo mokslą ir meną įtraukė iš jų ir kitų greta gyvavusių tautų perimtas naujoves ir kartu filosofines idėjas. Tačiau ilgainiui susiklosčiusi Europos intelektualinė tradicija transformavo kolegialius graikų ir neeuropinių tautų mąstymo tradicijų santykius į opozicinę priešpriešą.

Apšvietos amžius, pasižymėjęs stabilia racionalaus mąstymo paradigma, buvo tikras kontrastas vėliau išsiskleidusiam romantizmui, iškėlusiam poetinį pradą, iracionalumą, neapibrėžtumą, sisteminių nuostatų atmetimą, intuityvų žmogaus dvasios pradą ir kūrybinės vaizduotės galią. Remdamiesi Voltaire' u, prancūzų Apšvietos ideologų skleidžiamomis *chinoserie* idėjomis ir iš jų gautais intelektualiais impulsais romantikai su jais būdingu Rytų kultu daug nuveikė klodami Senovės tyrinėjimų (vok. *Altertumswissenschaft*), lyginamosios lingvistikos mokslus, padėjusius kokybiškai

naujo Vakarų orientalistikos mokslo pamatus. Tačiau šis mokslas ne tik skleidė nacionaliniu pagrindu susiskaldžiusios Vokietijos, Italijos visuomenių vienijimo idealus, bet lygiai taip pat kartais netgi teoriškai grindė kitoms kultūroms priešingą rasistinį pasaulėvaizdį. Pirmiausia turima mintyje Franzo Boppo iškelta indoeuropiečių kalbų tyrinėjimo idėja, kuri yra glaudžiai susijusi su „...rasistine to meto pasaulėžvalga ir dėl to greitai padėjo išplėtoti indoeuropiečių arba „arijų rasės“ sąvoka“⁴.

Vadinasi, romantizmas yra itin sudėtingas ir nevienalytis sąjūdis, kurio gelmėse tuo pat metu formavosi daug skirtingų vadinamojo „romantinio orientalizmo“ projektų, iškėlusių Rytų kultūras kaip siektiną europiečiams išsvajotą, kupiną didžios kūrybinės prasmės idealą, o greta – teoriškai grindęs europocentrizmo ideologiją. Būtent romantikų dėka graikiška *barbaro – heleno* skirtis įteisinama viešajame gyvenime ir XIX a. filosofiniame diskurse. Pastaroji skirtis sudaro prielaidas plisti tiek europocentrizmui, tiek etnocentrizmui, palaikančiam savą grupę ir tuo būdu atmetančiam svetimą grupę. Tuo tarpu orientalizmas, užuot tarnavęs kitų kultūrų pažinimui, veikiau atspindėjo Vakarų šalių kolonijinius interesus bei rėmė „...bendrą kultūrinį spaudimą, kuris stengėsi pabrėžti skirtumą tarp dviejų pasaulio dalių – Europos ir Azijos...“⁵

Vadinasi, romantizmo idėjų inovacijos pagimdė naują europocentrizmo traktuotę. Apšvietos epochoje vyravusios europocentrinės pažiūros buvo pernelyg tiesmukiškos. Rousseau, Voltaire' as tiesiog atsisakydavo pripažinti neeuropinių

tautų gyventojus visaverčiais žmonėmis, nes šie esą stokoja racionalumo ar dėl savo išorinių savybių netelpa į *hominum* kategoriją. O štai romantizmo idėjų įkvėpti mokslininkai neoromantizmo atgimimo laikotarpiu europocentrinis prietarus jau paslepia po rafinuoto moksliskumo kauke. Pavyzdžiui, XIX a. antroje pusėje plėtojama Wilhelmo Wundto tautų psichologija, skirianti pirmąsias žmones ir kultūriškai labiau išprususius europiečius, ir imamas plėtoti Josepho Arthuro de Gobineau rasių skirtumus išryškinantis mokslas, pagrindžiantis europiečių išskirtinumą tarp kitų pasaulio tautų. Šis pseudomokslo kūrėjas atvirai deklaravo, kad neeuropinių tautų individai „nepasižymi aukštu intelektu ar kultūringomis manieromis“⁶. Racionalaus argumentavimo tvarka Gobineau helenistinę savo/svetimo opoziciją ir senuosius Europos kultūrinius prietarus neeuropinių tautų atžvilgiu susiejo į visumą, atverdamas kelius dvidešimtojo amžiaus rasizmo ir kraštutinio nacionalizmo apžavams. Kas sukuria romantizmo laikotarpio eurocentrinį prietarų akademinę maskuotę?

Iš pirmo žvilgsnio ši akademinė eurocentrizmo prietarų maskuotė romantizmo laikotarpiu kyla iš romantikų iracionalumo, kadangi „...švietėjų ir romantikų koncepcijos dar nebuvo paremtos

griežtais jos principais. Rytų civilizacijoje pirmiausiai buvo ieškoma į europinės kultūros formas panašių apraiškų. Tokį supaprastintą požiūrį nulėmė tai, kad žmogaus pažinimas visada remiasi jau žinomomis struktūromis.“⁷ Andrijauskas aiškina europocentrinę romantikų pažiūrą jų nenuoseklumu ir bendromis mąstymo tendencijomis, o ne nesąmoningu noru pagrįsti iš europocentrizmo kylančius rasizmo, kolonializmo idėjinius mechanizmus.

Antra vertus, straipsnio autoriui aki-vaizdu, kad būtent tie patys romantikai, kurie įkvėpė ir vakarietišką orientalizmą, įtvirtino visuomenės sąmonėje Johanne-so Winckelmanno sukurtą „helenomanijos mitologiją“, nekritiškai iškeliančią tik pozityvią demokratišką, neprilygstamą aukštumą mene pasiekusios Graikijos praeitį, ir sumenkinančią kitas kultūras bei šitaip neigiančią jų praeities pasiekimus. Iš to išplaukia, kad romantizmo laikotarpio europocentrizmas yra ne tiek susijęs su bendražmogiškais pažinimo struktūromis, kaip teigia Andrijauskas, kiek liudija dėsningą idėjų istorijos tendenciją: romantizmo laikotarpio eurocentrizmas yra nuosekliai iš Švietimo amžiaus idėjų išplaukianti pažiūrų sistema, kuriai romantikai suteikė estetinio patrauklumo ir dovanėjo akademinę statusą bei respektabilumą.

EUROPOCENTRINIS RASIZMAS IR PRIEŠNUODŽIAI NUO JO

Mūsų anksčiau mestas panoraminis žvilgsnis į Vakarų filosofijos idėjų istoriją atskleidžia europocentrinę pasaulėžiūros esmę – hiperbolizuojamos Europos kultūros ir jos suformuoto mokslinio,

filosofinio instrumentarijaus, meninės kultūros ir pan. išskirtinumo nekritišką aukštinimą, kaip nepasiekiamo idealo perkėlimą anapus europinio arealo ribų į kitų neeuropinių civilizacijų

kultūras, jų mąstymo, religijos, etikos, meno ir pan. tradicijas, dažnai neatsižvelgiant į konkrečios šalies kultūrinės raidos specifiką, istoriją, tradicijas, pamatinės pasaulio suvokimo kategorijas.

Iš tikrųjų įvairios pasaulio kultūros pasižymi prietarų prisotintomis nuostatomis kitaip atrodančių ir besielgiančių žmonių atžvilgiu, ir Vakarų civilizacijos kūrėjai nepajėgė išvengti etnocentrišioms požiūriams būdingo tendencingumo. Pastarasis kaip kitokybės aspektų nesuvokimas yra kultūrinės tolerancijos trūkumų pagimdytas negatyvus reiškinys. Iš to išplaukia netgi rasizmas, kuris yra ne atskiro regiono ar žemyno bėda, bet yra transkontinentinė problema: esama skirtingų šios ideologijos formų, nukreiptų prieš baltuosius, azijiečius ar juodaodžius skirtingose pasaulio dalyse. Dėl šios priežasties „europocentrinio rasizmo“ terminas, sukurtas austrų kultūros filosofo Franzo Wimmerio, apibūdina europinės akademinės filosofijos istorijos rašymo tradicijos tendencingumą, užuot pabrėžęs socialinių rasizmo problemos aspektų išskirtinumą. Vis dėlto, be humanistinio europocentrinio rasizmo turinio, pasižymintčio istorinėmis bei kultūrinėmis problemomis, europocentriniam rasizmui yra būdingi bruožai, pasireiškiantys tautų ir valstybių socialiniuose santykiuose. Iš čia kyla mūsų požiūris į Vakarų mąstymo tradicijoje ryškėjančius rasizmo rudimentus kaip esminę europocentrizmo ideologijos susidarymo prielaidą. Kitais žodžiais tariant, tik nuosekliai gvildendami esminius pastarosios tendencijos bruožus galime surasti efektingus priešnuodžius kovai su šia sunkiai pašalinama iš akademinio diskurso problema.

Romantizmo laikotarpiu įtvirtintas antikinės kultūros kultas suteikė europocentrizmo ideologijai orų akademinį statusą. Pastaroji aplinkybė paskatino nekritiškus Apšvietos ideologijos prietarus ir suteikė filosofijos istorijai europocentrinio rasizmo pobūdį. Įtakingas vokiečių indologas ir komparatyvistas Wilhemas Halbfassas pagrįstai išskiria dvejopas šios tendencijos pakraipas: „1) Rytų pasaulis atskiriamas nuo Europos filosofijos istorijos; 2) Rytų regionų filosofijai netaikoma filosofijos sąvoka.“⁸ Iš čia kyla logiška išvada, kad europocentrinio rasizmo persmelkta filosofijos istorija priima arba atmeta konkrečią neeuropinę mąstymo tradiciją kritiškai nediskutuodama apie originalias jos ištakas, požiūrių į konkrečias filosofines problemas savitumo gelmines priežastis ir paviršutiniškai daro toli siekiančias ne mokslines, o grynai ideologines išvadas, kurių „svariausias“ argumentas – jų skirtingumas nuo senovės graikų ir Vakarų mąstymo tradicijų.

Pastaroji kertinė europocentrinio rasizmo nuostata primena etnocentrizmą, pripažįstantį tik tam tikros civilizacijos, kultūrinės ar socialinės grupės požiūrius į tai, kas jų požiūriu yra „tikra“ ar teisinga, visiškai ignoruojant pamatinius civilizacinius ir istorinius skirtumus. Pavyzdžiui, galima laikyti kultūrinio prietaro, kad antikinė filosofija yra autentiška filosofija, turinti aiškius racionalistinius pamatus, o štai Rytų filosofija daugiau atspindi tų šalių religinę mintį nei išplėtotas abstraktus mąstymo sistemas. Tačiau šitaip viso labo ignoruojami faktai, jog daug anksčiau, nei graikai kinai sukūrė dialoginį mąstymą, Indijoje jau egzistavo logikos ir metafizikos filosofinės mokyklos, o Kinijoje panašiu

laiku kaip ir Graikijoje klestėjo daugybė racionalistinės filosofijos krypčių, iš kurių savo nepakantumu iracionalizmui ir kitiems religiniams požiūriams išsiskiria milžinišką filosofinių tekstų tradiciją turinti konfucianizmo filosofija. Tačiau, skirtingai nuo etnocentrizmo, pasiliekančio prie siaurų grupinių interesų ir ignorojančių kultūrinės kitokybės klausimą, europocentrinis rasizmas siekia paneigti dar ir kultūrinę įvairovę, teigdamas vienos filosofijos istorijos rašymo tradicijos neginčijamą teisingumą ir pranašumą.

Halbfasso pateikiamas europocentrizmo ideologijos kritikos konceptas leidžia suvokti tam tikrą jau susiformavusios mokyklinės filosofijos istorijos pasakojimo konstravimo dirbtinumą. Lietuvos aukštosiose mokyklose filosofijos įvadai ir skambiai pavadinti visuotiniais „filosofijos istorijos“ kursais iš esmės yra grindžiami pasenusia Wladislavo Tatar-kiewicziaus, Arno Anzenbacherio filosofinės istoriografijos medžiaga, atspindinčia tik lokalią kontinentinės filosofijos raidą ir jos idėjų plėtotės apraiškas Naujajame pasaulyje. O štai Rytų tautų filosofija paprastai aptariama specialiame kurse, šitaip išryškinant Rytų ir Vakarų pasaulėžvalgų skirtingumą: „Europocentrizmas padalina pasaulį į „Vakarų ir į tai, kas atlieka“, – kalbą paruošdamas dvinarei hierarchijai pataikaujančiai Europai: *mūsų* tautos, jų „gentys“, *mūsų* religijos – jų „prietarai...“⁴⁹ Viena vertus, europocentriniam tekstams būdingi binarinio mąstymo sukurti rasiniai terminai bei apibūdinimai nėra absoliutūs. Jie priklauso nuo autoriaus, nuo laikotarpio ir nuo įvairių istorinių aplinkybių. Dėl šios priežasties turi būti atsižvelgta į bet

kurios binarinės skirties turinčios antikinės distinkcijos – „kultūringi žmonės/ barbarai“ – reliatyvumą.

Šios esminės skirties dažniausiai nepripažįsta tie, kurie yra vadinami barbarais, nes jie save laiko konkrečios tautos ar genties atstovais. Skirties implikacija lygiai taip pat išreiškia rasinių kategorijų reliatyvumą ir ribotumą. Priklausymas vienai ar kitai rasei nereiškia kultūrinio ar ekonominio tos rasės pranašumo. Pietų Korėja, Pietų Afrikos Respublika ar Kinija yra ne mažiau kultūringos nei baltosios rasės atstovų apgyvendintos valstybės. Galiausiai tai reiškia, kad binarinis mąstymas viso labo pateisina eurocentrinę rasizmą, kuris „...yra šiuolaikinio pasaulio anachronizmas, prieštaraujantis moksliniam žmogaus pažinimui ir kultūros istorijos faktams, liudijantiems, jog daugelį šimtmečių vadinamoji „aukščiausia“ baltoji rasė buvo barbarai ir kultūros pasiekimus savinosi iš kitų rasų“¹⁰.

Neatsitiktinai vienas autoritetingiausių tarpkultūrinės filosofijos atstovų austras Franzas Wimmeris programiniame veikale *Tarpkultūrinė filosofija* sulaužo europocentrinės filosofijos istorijos rašymo tradiciją ir atveria naujus tyrinėjimo kelius filosofijos istorijos rašymui. Wimmeris šiame veikale pateikia priešnuodį nuo europocentrinio rasizmo – kritinį filosofijos istorijos permąstymą. Austrų filosofo manymu, nevalia „...priimti, neatsižvelgus į rasizmą, tezės, konstatuojančios vienintelės europinės filosofijos išsivystymą. Europinės filosofijos rasizmas tęsiasi nuo 18 a. pradžioje Christofo Augusto Heumannso pateiktų išsamų *klimato nulemtų mąstymo būdų* aiškinimų, tuo remiasi Hume'o ar Kanto iki

pat Lucieno Lévy-Bruhls'o protingo ir atsilikusio mąstymo skirtis, pratęsianti nenutrūkstamą tos pačios idėjos ryšį, <...> paremtą paplitusiu prietaru: žmogaus proto normalus pavidalas yra *baltas, krikščioniškas ir vyriškas*.¹¹ Wimmerio kritinė refleksija yra negailestinga tiek autoritetų, tiek eilinių filosofų išvalgomis, ignoruojančioms kultūrinę įvairovę ir palaikančioms rasizmą. Dėl šios priežasties minėtoje ankstyvojoje germaniškos tarpkultūrinės filosofijos apybraižoje išryškunami neeuropinių kultūrų Kito bruožai, prieštaraujantys europocentrinei ideologijai tarnaujančios filosofinės istoriografijos reprezentacijoms.

Be kritinio filosofijos istorijos tradicijos apmąstymo, kitas radikalus priešnuodis nuo europocentrinio rasizmo yra antirasistinio tarptautinių diskusijų forumo įsteigimas. 1992 m. indų filosofas Ramas Adharas Mallis įkūrė Tarpkultūrinės filosofijos draugiją (vok. *Gesellschaft für interkulturelle Philosophie*), kurios pagrindiniai centrai veikia Vienoje ir Kiolne. Draugija skleidžia tarpkultūrinės filosofijos idėjas, organizuoja tarpkultūrinės filosofijos problematikai skirtus seminarus, kovodama taip pat su europocentrinio rasizmo grėsme. Draugijos steigėjas Mallis šios draugijos įsteigimo proga pabrėžė tarpkultūrinės filosofijos specifiką ir pagrindė europocentrinio rasizmo kritikos būtinybę: „Pozityvia prasme tarpkultūriškumas apibūdina kultūrinę filosofinę laikyseną, nuostatą ir požiūrį. Šis požiūris lydi visas kultūras ir filosofijas, tarsi šešėlis drausdamas šioms kultūroms likti visiškai pasyvioms. <...> Taip suprantamas tarpkultūriškumas įgyja šiuos metodinius bruo-

žus: jis neprivilegijuoja jokios sąvokų sistemos; be to, jis menkai tevertina kultūras pagal jų teorinę raidą. Jis nesureikšmina vienos kultūros ar mąstymo tradicijos bei rintai vertina visas „filosofijas ir kultūras“. Iš tarpkultūrinio požiūrio taško filosofijos studijavimas yra anapus visų azijinių, europinių, afrikietiškių ar Lotynų Amerikos išskirtinumų.¹² Vėlesniuose savo veikaluose Mallis pagrindė šią tarpkultūrinės filosofijos antidiskriminacinę nuostatą kitų kultūrų atžvilgiu nuolat pabrėždamas, jog į mokslinius svarstymus būtina įtraukti visus įmanomus skirtingų kultūrų mąstymus, vertinant juos kaip lygiaverčius su kitomis kultūromis.

Siekdamas įtvirtinti pastarąją antidiskriminacinę nuostatą skirtingų kultūrų atžvilgiu, Mallis prabyla apie filosofavimą, pagrįstą itin įvairių idėjų korpusų koegzistavimu „beviečio lokalumo“ (vok. *orthaften Ortlosigkeit*) mąstymo erdvėje, kai nelieka opozicinės iliuzijos „...priešybių, kylančių iš noro ir neapykantos...“¹³ atžvilgiu. Mallio ožú-μωgov (sen. gr. „sąmojingai kvaila“) filosofinio humoro, artimo Zenono paradoksų kritinei dvasiai ar senovės indų išminčiai, atskleidžiančiai dichotominio mąstymo ribotumą, forma atspindi taip pat vieno iš klasikinio daoizmo autoritetų Zhuangzi filosofavimo – (kin. *dào*, liet. „metodą, kelią“) stilių. Zhuangzi tyrinėjimo kelias „...nėra susekamas klausimuose, nes jokie klausimai nepateikia apie jį atsakymų“¹⁴. Tuo būdu jis iškelia individualaus mokslininko ar menininko patirties neprilygstumą konkrečioje akademinėje ar meninėje veikloje ir kartu pozityviai kritikuoja opozici-

nio mąstymo ir vartojamos kalbos ribotumą, pripažindamas kūrybinės ištakos, kylančios iš paties kūrybos proceso, atliekamo tam tikroje veikloje, nenusakomumą. Mallio „beviečio lokalumo“ oksimoronas, kaip ir Zhuangzi metodo kūrybinis nekalbinis pobūdis, kreipia neprisirišimo prie konkrečios filosofinės tradicijos link, kadangi kalbinių sąvokų turinys ir autentiškas filosofavimo būdas

keičiasi priklausomai nuo gyvenimo situacijos. Taigi tarpkultūrinio mąstymo kritinė nuostata, tarptautiniai diskusijų forumai, nagrinėjantys europocentrinio rasizmo problemas, ir individualios kūrejo laisvės kultivavimas moksliniame darbe yra pagrindiniai priešnuodžiai, nukenksminantys europocentrinį rasizmą, kylantį iš nekritiškai suvokiamos antikinės filosofijos hiperbolizavimo.

EUROPOCENTRIZMO APRAIŠKOS LIETUVOS FILOSOFINIAME DISKURSE

Europocentrizmas, kaip minėjome, nėra vien Vakarų Europos filosofijos problema. Lietuva yra Europos kultūros, jos mąstymo neatsiejama dalis, todėl ji šimtmečiais perima ne tik šiame kontinente diegiamas technines naujoves, kultūrinį paveldą, bet lygiai taip pat kartu su senojo žemyno idėjomis perima skausmingas Vakarų mąstymo tradicijos istorijos problemas. Viena iš tokių problemų, atkeliavusių iš Vakarų Europos ir suleidusių gilius šaknis į lietuviškos filosofijos dirvą, yra *europocentrizmas*. Nors jo šaknys įvairiose Vakarų šalyse jau yra pakirstos, tačiau Lietuvoje šios pasaulėžiūrinių nuostatų kaitos slinktytys vėluoja. Lietuviškame akademiniam diskurse dar aptinkamos paskiros europocentrizmo ir dabartinei Vakarų filosofijai jau svetimos anksčiau didžiulę įtaką įvairioms humanistikos sritims turėjusios *helenomanijos* apraiškos.

Pastarąsias Vakarų Europos idėjų istoriografijos problemas Lietuvoje savo straipsniuose ir knygoje įvairiais idėjų istorijos aspektais yra aptaręs nuoseklus komparatyvistinės metodologijos šali-

ninkas Andrijauskas. Daugelyje šio mąstytojo ir jo mokinių bei sekėjų veikalų akcentuojama europocentričių nuostatų, mitų ideologinė prigimtis ir išskirtinė nevakarietišku tautų mąstymo tradicijų pažinimo svarba. „Pirmiausia, norint teisingai suvokti įvairialypį Indijos, Kinijos, arabų filosofijos pasaulį, – pabrėžia Andrijauskas, – būtina atsakyti ideologinių, emocinių prietarų, išankstinių neigiamų nuostatų, mąstymo stereotipų ir pasinerti į kitokių kultūrologinių, pasaulėžiūros, filosofinių kategorijų sritį. Kita vertus, *abstrakčiai kalbėti apie rytietiškas ir vakarietiškas filosofavimo tradicijas netikslinga, kadangi Rytai ir Vakariai yra pernelyg konvencionalios, sunkiai apibrėžiamos laiko ir erdvės požiūriu daugiau geografinės nei kultūrologinės sąvokos*. Skirtingai nuo Vakarų Europos šalių, kurių filosofijos ištaka yra senovės graikų mąstymo principai, kiekviena didžioji Rytų civilizacija pasižymi savitomis filosofinėmis ištakomis. Galų gale indų, kinų, arabų mąstymo tradicijos yra tokios skirtingos, kad vargu ar įmanoma jas pagrįstai vadinti viena Rytų sąvoka.“¹⁵

Tačiau Andrijausko ir jo sukurtos mokyklos pozicijai oponuojančios lietuviškojo europocentrizmo apraiškos iki šiol dar visiškai netyrinėtos ir išlieka lietuviškos filosofinės minties recepcijos paraštėse. Šią situaciją tikriausiai dalinai galima paaiškinti aplinkybe, kad jaunos kartos filosofų akyse europocentrizmo ideologija prarado turėtas pozicijas, kadangi Lietuvoje, kaip ir kitose Vakarų šalyse, pastaraisiais dešimtmečiais jaunoji filosofų karta ženkliai daugiau domisi komparatyvistine filosofija ir skirtingų Rytų tautų mąstymo tradicijomis. Atsirado netgi tyrinėtojų, kurie kryptingai analizuoja Juodosios subsacharinės Afrikos ir pradeda tyrinėti savitas Lotynų Amerikoje besiskleidžiančias kultūros ir mąstymo tradicijas. Siekdamas užpildyti šią europocentrizmo ideologijos recepcijos Lietuvos filosofijoje susidariusią spragą straipsnio autorius pereina prie glausto Lietuvos filosofų – Šliogerio, Degučio, – tekstams būdingas europocentristinių nuostatų ištakų ir pagrindinių bruožų aptarimo.

Lietuvoje tradiciškai dar nuo tarpukario laikų ir visą sovietmetį didžiulę įtaką filosofijos idėjų istorijos sampratai turėjo vokiečių klasikinės filosofijos korifėjaus Hegelio europocentrinės pažiūros, išdėstytos jo *Istorijos filosofijoje*, *Filosofijos istorijos paskaitose* ir kituose filosofijos idėjų istorijai skirtuose veikaluose. Jos pagrįstai gali būti laikomos klasikine europocentrizmo ideologijos Vakarų filosofijoje apraiška. Iš tikrųjų Hegelio *Istorijos filosofijoje* pateikta pasaulinės filosofijos raidos vizija, kurioje nuo Rytų Azijos iki Vokietijos brėžiama tiesmuka filosofinės dvasios augimo ir

stiprėjimo linija stublina schemiškumu ir tendencingumu, pabrėžiančiu, kad „...Rytų mintis turi būti atribota nuo filosofijos istorijos...“¹⁶ Iš Hegelio negatyvaus Rytų mąstymo tradicijos vertinimo plaukia, kad jo suformuluota hierarchinė vadinamoji „pasaulinės filosofijos“ idėjų istorijos koncepcija negali atskleisti Rytų ir Vakarų mąstymo tradicijų raidos savitumo.

Antra vertus, neginčijami vokiečių klasikinės filosofijos patriarcho, didingos metafizinės objektyvaus idealizmo sistemos kūrėjo Hegelio nuopelnai kitoms filosofijos sritims, pirmiausiai ontologijai, epistemologijai, estetikai, teisės filosofijai, suteikė jo tekstams išskirtinį prestižą, įkvėpė daugelį vėlesnių kartų mąstytojų perimti jo kanoninėmis tapusias idėjas. Kitais žodžiais tariant, Hegelio knygų vertimai, gausūs komentavimai, idėjų sklaida, citavimas pagrindžia konkretaus mąstytojo įžvalgų akademiškumą, ilgaamžiškumą, rodo priklausymą konkrečiai filosofinei mokyklai, o galiausiai verčiama ar kitais būdais gvildinama literatūra veikia konkretaus autoriaus mąstymo kultūrą, formuoja jo mokslinio rašymo stilių. Šiuo atžvilgiu turtinga mokslinė vaizduote persmelktais daiktų ontologijos apmąstymais Šliogerio filosofija yra unikali lietuviškos filosofijos kontekste, kur retas mokslininkas ryžtasi atskleisti analitinius ir poetinius gabumus.

Gilinantį į Šliogerio filosofijos istorijos viziją, susidaro įspūdis, kad šio savito lietuvių mąstytojo samprotavimus maitina daugiausia ontologinės Hegelio *Istorijos filosofijos*, Schopenhauerio, Kierkegaard'o ir Heideggerio idėjos, kurių

pėdsakai akivaizdžiai regimi jo tekstuose. Tam tikriausiai turėjo įtakos didžiulis šio ne tik originalaus mąstytojo, tačiau ir neabejotinai geriausio vokiečių filosofinių tekstų vertėjo atliktas daugelio pamatinių vokiečių filosofijos tekstų vertimas į lietuvių kalbą. Be to, versdamas įtaigius XIX a. pr. europocentrizmo ideologo Hegelio tekstus, Šliogeris tikriausiai ir kartu nesąmoningai persiėmė jo idėjomis. Dėl šios priežasties mąstytojo mokslinėje kūryboje atsirado nekritiškai perimtų europocentrinių nuostatų, pakartojančių Hegelio istorijos filosofijos sampratos nubrėžtas filosofijos istorijos raidos schemas bei kitus hėgeliškos minties intelektualinius judesius.

Nesileisdami į daugybės detalių išsamesnį aptarimą, tik atkreipsime skaitytojų dėmesį, kad akivaizdžiausiai europocentrizmas Šliogerio filosofijoje atiskleidžia filosofiniu aspektu aptariant laisvės problemą. Vakarų ir Rytų metafizikų lyginimo perspektyvoje mokslininkas visas Rytų mąstymo tradicijas įvardija „...bėgimu nuo laisvės, pagrįstu pamatine laisvės baime. Neatsitiktinai Rytų filosofija neturi net žodžio, bent jau apytikriai galinčio išreikšti tai, ką mes vadiname laisve.“¹⁷ O štai Vakarų filosofija yra savarankiško mąstymo, kuriuo nepasižymi vergystės dvasios persmelkti Rytų išminčiai, asmenybių, daugiausiai graikų ir vokiečių, pastangų rezultatas. Šliogerio išvalga atliepia klasikinio europocentrizmo esmę: Rytų tautos nepajėgios išlaikyti laisvės, o Vakarai pranoksta Rytus kultūros, ūkio srityse. Straipsnio autorius daro prielaidą, kad veikalo rašymo metu paraleliai atliekamų Hegelio tekstų vertimai sužadino Šliogeriu min-

čių, atliepančių vokiečių idealizmo chrestomatinių knygų laisvės tematikos sklaidą. Štai, pavyzdžiui, pats Hegelis prabyla apie tai, kad „...Rytų žmogaus substancija neapibrėžta, tai toks pat neapibrėžtas, laisvas, nepriklausomas tik ir gali būti jų charakteris. Tai, kas mums yra teisėtumas, dorovė, to ten taip pat esama valstybėje, bet tik substancialiu, prigimtiniu, patriarchaliniu būdu, o ne kaip subjektyvi laisvė. Nėra sąžinės, nėra moralės, o tik prigimties tvarka.“¹⁸

Tiesą sakant, priešingai nei Šliogeris, Hegelis pateikia kiek kitokį Rytų tautų nelaisvės aspekto aiškinimą. Rytų šalys iš prigimties pasmerktos politinei vergovei ir teisei netvarkai, o Šliogeris kalba apie intelektualinį Rytų šalių ribotumą. Abiejų mąstytojų europocentrinį svarytumą paneigia Azijos valstybių kultūrinė ir ūkinė plėtotė bei tūkstantmečių indų, kinų, japonų, korėjiečių savitų mąstymo tradicijų gyvavimas.

Intelektinio ir politinio savarankiškumo nepripažinimas Rytų šalims veda prie dichotominio mąstymo, grįsto europocentrinėmis opozicijomis, įtvirtinimo. Kaip to pasekmė Šliogerio ir Hegelio filosofijose Vakarams priskiriamas vitališkumas, dinamiškumas, individualybės paneigimas, o Rytams – statiškumas, abstraktaus teorinio mąstymo stoka ir ryškus individualizmas. Šios opozicijos įtvirtina vienos suvokimo perspektyvos viešpatavimą ir ignoruoja kito galimo požiūrio savitumą. Taigi autentiškas tarpkultūrinis tyrimas yra negalimas vadovaujantis minėtu požiūriu. Tiesa, tenka konstatuoti, kad pastarojo pobūdžio komparatyvistinės filosofijos tyrimėjimai jau yra dėsningai peržengę di-

chotominio mąstymo schemų fazę, būdingą XX a. antrosios pusės filosofinei komparatyvistikai.

Pavyzdžiui, Rytų ir Vakarų kultūras, mąstymo tradicijas gvildenančių Honolulu komparatyvizmo konferencijų dalyviai iki šeštojo XX a. dešimtmečio, remdamiesi Carlo Gustavo Jungo metodu, dichotomiškai tyrinėjo skirtingas šalis, regionus, mąstymo tradicijas kol buvo suvokta, jog toks tyrinėjimas yra tendencingas ir veda prie tų pačių europocentriinių stereotipų ir skirtingus poliūs išskiriančias Rytų ir Vakarų tautų mąstymo tradicijas. Nepaisant naujų komparatyvistinių tyrinėjimo prieigų sklaidos filosofijos istorijos tyrinėjimuose, daugelis senų dichotominio mąstymo stereotipų išliko gyvybingi; jų patvarumas susijęs su abstrahavimusi nuo realių reiškinių ir sudėtingų mąstymo fenomenų supaprastinimu. Ši aplinkybė tarpkultūriniame tyrime atskleidžia savikritikos ir asmeninės atsakomybės svarbą dirbant mokslinį darbą.

Rytų tautų mąstymo tradicijų savitumo ir pamatinių, besiskiriančių nuo Vakarų mąstymo tradicijos išėities principų tendencingas niveljavimas rodo, kad Šliogerio filosofijos kai kurios svarbiausios idėjos akivaizdžiai artimos hegeliško europocentrizmo pagrindinėms nuostatoms. Šliogerio manymu, „...pernelyg artima Rytų filosofijos ir religijos giminystė neleido pasirodyti nei filosofijos, nei religijos ypatumams. Skirtumai neišryškėjo, todėl Rytų filosofija netapo nei tikra, savo išskirtinumą bei specifiką suvokusia kultūros sritimi, nei religija iki galo neatskleidė savo unikalių bruožų.“¹⁹ Straipsnio autoriaus nuomone,

aptarti Šliogerio samprotavimai išlieka XIX a. pradžioje Hegelio nubrėžtų europocentriinių schemų plotmėje ir smarkiai kontrastuoja su kito jo „filotopijos“ įkvėpėjo, antroje savo gyvenimo pusėje tapusio aistringuo daoizmo gerbėju Heideggerio pažiūromis. Dar 1990 m. rašydamas recenziją Šliogerio veikalui *Būtis ir pasaulis* mąstytojo polinkiui į europocentrizmą atvirai oponuoja prof. Andrijauskas: „...išaugęs gilios pagarbos Rytų kultūrai ir filosofijai aplinkoje negalėjau priimti jam, kaip ir kai kuriems lietuvių filosofams, būdingo vienpusiško europocentrizmo ir neigiamo požiūrio į Rytų kultūras ir mąstymo tradicijas.“²⁰

Tikriausiai neatsitiktinai įvairių kraštų XX ir XXI a. filosofai, nusivylę perdėtai racionalizuotomis Vakarų filosofijos kryptimis ir mokyklomis, skiria daug dėmesio žmogaus ir gamtos vientisumą, nuolatinį žmogaus būties prasmės ieškojimą aukštinančioms Rytų tautų mąstymo tradicijoms (daoizmo, čan, dzen), kuriose glūdi kitokios, per tūkstančius metų susiformavusios žmogaus gyvenimą ir kūrybą įprasminančios idėjos. Todėl vis gausėjantis komparatyvistinės ir Rytų filosofijos šalininkų būrys nuosekliai gvildena indų, kinų, japonų, arabų ir kitų neeuropinių tautų pamatinius, jų mąstymo tradicijų savitumą nulemiančius tekstus, kuriose užkoduotos pagrindinių sąvokų, konceptų prasmės leidžia, atsiribojus nuo ideologinių stereotipų, suvokti realiai egzistuojančią dabartiniame pasaulyje Rytų ir Vakarų tautų mąstymo tradicijų įvairovę ir skatina plėtoti tarpkultūrinio poliologo idėjas. Tokia pozityvi glaudesnio kultūrinio poliologo nuostata skatina skirtingų civilizacinių

regionų mąstymo tradicijų atstovus glaudžiau bendradarbiauti moksle ir įsiklausyti į skirtingus požiūrius, jų argumentavimo logiką. Tai padeda įvairių mąstymo tradicijų atstovams ieškoti galimybių kurti kokybiškai naują, visos planetos gyventojų lūkesčius atitinkančią „tarpkultūrinę“, arba „metafilosofiją“.

Kita vertus, žvelgdamas šiuo aspektu manyčiau, kad Šliogerio teiginys, jog Rytų tautų religijos ir filosofijos modeliai nėra unikalūs, bet yra susilieję, yra nepagrįstas, kadangi įdėmiau lyginamuoju aspektu analizuojant, pavyzdžiui, indų, kinų, japonų ar arabų mąstymo tradicijas, bematant į akis krinta esminiai jų skirtumai keliant ir sprendžiant daugelį amžinųjų filosofijos problemų. Lygiai taip pat yra neteisinga lietuvių mąstytojo samprotavime iškeliami mintis, kad Rytų filosofija yra veikiau religija nei argumentuotas mąstymas. Racionalistinės kinų konfucianizmo filosofijos ir indų logikos mokyklų – Anekantavados, Syadvados, Navya-Nyaya, – idėjų sistemų, ilgus amžius dariusių didžiulę įtaką tiek savo regiono, tiek Vakarų filosofijos raidai, egzistavimas paneigia kritikuojamoje Šliogerio mintyje išvelgiamą Hegelio europocentrizmo atgarsį, kad tik Vakaruose „<...> prasideda filosofija.“²¹

Glaustai aptarus tik kai kurias svarbesnes iš vokiečių klasikinės filosofijos idėjų lauko kylančias europocentrizmo idėjas, būdingas Šliogerio filosofijai, galima teigti, kad jo tekstuose ši ideologija neįgijo kitų bruožų nei Hegelis jai buvo suteikęs Vakarų ir Rytų tautų mąstymo tradicijų idėjų raidos tyrinėjimuose. Iš čia plaukia išvada, kad europocentrinio vokiečių idealizmo diskurso idėjos natūra-

liai išsismelkia – tikriausiai per hegeliškų tekstų vertimus – į Šliogerio filosofiją, kurioje atgimsta tik šiek tiek pakeitus argumentavimo tvarką. Dėl šios priežasties pastarosios turinio idėjos aktualios panašiai kaip ir Hegelio europocentrinės pažiūros, *apeliuojančios ne į kruopščių pamatinių Rytų tautų filosofinių tekstų analizę, bet į apriorines, iš anksto užsibrėžtas, griežtais hierarchiniais principais teoriškai pagrįstas filosofinės sistemos schemas, pakeičiančias realybę išivaizduojama tikrove*. Tačiau, nepaisant priekaištų, išsakytų eurocentristinių požiūriu adresu, negalima nesižavėti šio išskirtinio talento Lietuvos mąstytojo giliomis išvalgomis gvildenant konkrečias filosofijos istorijos problemas, vaizdingos kalbos grožiu ir turtingumu.

Kitaip negu Šliogerio filosofijoje, daugiau su politine ir analitine filosofija susijusiuose Algirdo Degučio darbuose europocentrizmas yra grindžiamas ne hėgeliškos metafizikos prielaidomis, o kultūros istorijos ir politinės filosofijos teoriniais apmąstymais. Šiuose svarstymuose Degutis gina Vakarų kultūros vertybinius pamatus ir pabrėžia kiekvieno piliečio atsakomybę už jų puoselėjimą. Antra vertus, lietuvių mąstytojas į pastarąją intelektualo misiją žvelgia vienpusiškai ir kategoriškai. Jis atmeta daugia-kultūriškumą apeliuodamas į Vakarų kultūros ir mąstymo tradicijos hierarchinę pranašumą. Lyginant su Šliogerio vokiečių idealizmu persmelkta metafizika, Degučio požiūris yra ne tiek susijęs su idėjų istorijos tam tikrų leitmotyvų pakartojimu, kiek išreiškia etnocentrinio mąstymo uždarumą ar net priešišumą kitų civilizacinių pasaulių kultūros vertybių ar simbolių sistemoms, kurias trak-

tuoja kaip svetimas Vakarų ir lietuviškai nacionalinei tapatybei kultūros formas.

Degutis pasisako prieš daugiakultūriškumą, nes, pasitelkus pastarąją idėjų sistemą, jo manymu, „...vykdoma *prievar-tinė segregacija* stabdant natūralius asimiliacijos procesus – įvairiomis subsidijomis ir privilegijomis palaikant įvairių mažumų etninį, kultūrinį uždaramą ir svetimumą (indėnai ir ispanai Šiaurės Amerikoje, musulmonai Europoje)“²². Straipsnio autoriaus manymu, Degutis tendencingai aukštyn kojomis apverčia daugiakultūriškumo sampratą. Šio koncepto esmė – ne dominavimas kurios nors pažiūrų sistemos atžvilgiu, kaip mano Degutis, bet, atvirkščiai, gebėjimas suvokti kitokybę ir ją priimti. Dėl tautų ir kultūrų lygiavertiškumo idėjos, kuri glūdi tarpkultūriškumo esmėje, šio koncepto pagrindimas „prievar-tinės segregacijos“ terminu yra prieštaringas ir kritikuotinas, kadangi tarpkultūrinis diskursas pabrėžia, jog būtina kovoti su kultūrinės atskirties ar rasizmo reiškiniiais.

Antra vertus, filosofas į tarpkultūrinius tyrimus žvelgia kaip į grėsmę europietiškam ir lietuviškam tapatumui bei jau egzistuojančių kultūrų menamam stabilumui. Straipsnio autoriaus manymu, kultūrų maišymosi procesai yra neišvengiami globalizacijos epochoje, tad negalima ignoruoti jų natūralumo, kuriame nėra Degučio minimos prievartos. Juk kiekvienas žmogus turi teisę pasirinkti įsitikinimus ar vertybes: jų nepri-meta jokia totalitarinė sistema, pasaulietinė ar bažnytinė institucija. Galiausiai Degučio minimi indėnų ir ispanų „uždaramo“ pavyzdžiai yra veikiau susiję su praeitimi, kada dėl kolonijinio mąs-

tymo stereotipų pastarųjų sociokultūrinių grupių nariai buvo laikomi priešais, svetimaisiais arba potencialiais maištinkais prieš kolonijinį valdymą. Dabar „...*pasaulis tapo daugiapoliu. Į tradicinį Azijos kultūrinį dialogą nūdienos metacivilizacinėje kultūroje įsijungė savitų Lotynų Amerikos ir Afrikos pasaulių atstovai.*“²³ Taigi, priešingai nei teigia Degutis, iš pirmo žvilgsnio izoliuotos indėnų ir įvairių emigrantų sociokultūrinės grupės pačios ištraukia į tarpkultūrinius vyksmus ir juos interpretuoja tradicinių vertybių ir pasaulinių problemų diskusijų kontekste.

Kitas Degučio filosofavimo aspektas, atskleidžiantis autoriaus europocentrinį mąstymo stilių – tradicinio Europos vertybinio pamato gynimas ir daugiakultūriškumo pozicijos atstovų kaltinimas Vakarų kultūros diskreditavimu. Anot Degučio, daugiakultūriškumas „...kilo sąjungoje su feminizmu arba jo prieglobstyje perimdamas jo kritinę nuostatą dominuojančios kultūros atžvilgiu. Tad prasidėjęs kaip kitų kultūrų pažinimo pastanga jis įgijo grynai kritinį ir negatyvų pobūdį. Jo energijos šaltiniu tapo ne pastanga pažinti svetimas kultūras, bet siekis diskredituoti Vakarų kultūrą.“²⁴ Straipsnio autoriaus nuomone, Degutis painioja du skirtingus dalykus: feminizmo ideologiją su tarpkultūrine filosofija. Pastaroji tyrinėja skirtingas kultūras ir civilizacijas, o štai feminizmas daugiausiai aukština moteriškąjį ir kritikuoja vyriškąjį pradus. Iš to išplaukia, kad Degutis tapatina kultūros mokslą ir radikalią ideologiją, argumentuojančią socialinės, o ne kultūrinės problematikos klausimus. Taip pat būtina

pabrėžti, kad multikultūrinė filosofija, remdamasi įvairiomis teorinėmis ir metodologinėmis lyginimo strategijomis, siekia atskleisti tiek Rytų, tiek Vakarų kultūrų panašumus, raidos ypatybes ir bendrąsias tendencijas, užuot diskreditavusi negatyvios kritikos forma Vakarų kultūrą, kaip teigia Degutis.

Galiausiai, filosofo manymu, autentiškų Europos vertybių egzistencijos pagrindas remiasi antikiniu kultūriniu paveldu. Anot Degučio, dėl šios priežasties jį būtina saugoti nuo marginalių grupių – neeuropinio Kito, nekrikščioniškų religijų atstovų, pirmiausiai musulmonų, ir seksualinių mažumų – ekspansijos bei išpuolių. Pastaroji Degučio tradicionalizmo detalė grindžiama aplinkybe, kad minėtos grupės siekia „...diskredituoti ir delegalizuoti tą konkrečią žmogiškųjų santykių tvarką, kuri spontaniškai klos-

tėsi klasikinėje Vakarų visuomenių teisėje.“²⁵ Antra vertus, būtina pažymėti kad ši raida nėra jau tokia savaiminga kaip samprotauja lietuvių mąstytojas. Juk Vakarų teisę ir kultūrą formavo ir europinės, ir neeuropinės civilizacijos, įsikūrusios Šiaurės Afrikoje ir Artimuosiuose Rytuose. Vadinasi, Degučio filosofinių apmąstymų logika teoriškai pateisina įvairias netolerancijos ideologijas – europocentrizmą, rasizmą, nacionalizmą, kadangi jos kyla iš suformuoto europinės civilizacijos pamato. Iš to, kas pasakyta, išplaukia paradoksalus Degučio tradicionalizmas, kuris idėjinėmis ištakomis susijęs su anksčiau aptartomis europocentrinėmis ideologijomis ir remiasi radikalia tautinio etnocentrizmo forma, svetima konstruktyviam tarpkultūriniam polilogui ir tolerancijai kitokybės atžvilgiu.

IŠVADOS

Glaustai aptarę įvairias europocentrizmo apraiškas Vakarų ir dabartinėje Lietuvos filosofijoje galime padaryti kai kurias principines išvadas. Pirmiausia konstatuoti šios pasaulėžiūros užsisklendimą siauroje antikos ir Vakarų civilizacijų vertybių ir simbolių sistemos erdvėje, formuojantį iškreiptą požiūrį į žmonijos kultūros ir filosofinės minties raidos istoriją. Iš čia kyla tendencingas hierarchinis požiūris į lyginamąją skirtingų mąstymo tradicijų analizę. Kita vertus, akivaizdu, kad europocentrizmas filosofijos idėjų istorijos tyrinėjimuose yra svetimas moksliniam korektiškumui ideologinis reiškinys, tiesiogiai susijęs su Vakarų ekonominės, politinės

ir karinės galios iškilimu pastaraisiais šimtmečiais. Iš čia randasi šios ideologijos šalininkams būdingas filosofinės minties istorijos faktus ignoruojantis akivaizdus tendencingumas, rasizmas, kultūriniai prietariai, atvirai antihumanistiniai požiūriai, nukreipti prieš kitų neeuropinių mąstymo tradicijų kitoniškumą.

Ir galiausiai, europocentrizmo nuostatų sklaida Vakarų ir dabartinėje Lietuvos filosofijoje tiesiogiai susijusi su Apšvietos amžiuje Vokietijoje suformuota ir Hegelio filosofijos istorijos tekstuose konceptualiai pagrįsta helenomanijos mitologija, arba, kitais žodžiais tariant, antikinės kultūros besąlygiško pranašumo mitu, kuris vėliau, plėtojantis kompara-

tyvistinėms studijoms ir verčiant neeuropinių kultūrų filosofinius tekstus, prarado savo išskirtinumą ir argumentacinę galią, ką akivaizdžiai regime neklasikinės filosofijos atstovų, Heideggerio ir įtakingiausių postmodernistinės filosofijos šalininkų koncepcijose, kuriose žingsnis po žingsnio nuvainikuojami pamatiniai eurocentristinės ideologijos principai.

Tačiau, norėdami išsaugoti objektyvumą, turime atvirai pripažinti, kad, skirtingai nei Vakarų Europoje, europocentrizmo nuostatų rudimentai iki šiol dar išliko gajūs dabartinėje Lietuvos filosofijoje, kurioje ryškiausiai jų skleidėjais yra vienas įtakingiausių dabartinių mūsų mąstytojų, puikus žodžio meistras Šliogeris ir analitinės filosofijos sekėjas Degutis. Jų tekstuose tarsi regime polemiką su dabartiniame Lietuvos filosofiniame diskurse vis tvirtesnes pozicijas įgaunančiais filosofinės komparatyvistikos šalininkais ir Rytų tautų mąstymo

tradicijų tyrinėtojais. Konstatuodami blėstančią lietuviško europocentrizmo filosofijoje įtaką turime pripažinti minėtų Lietuvos filosofų tekstuose įvairiais pavidalais išnyrantį dabartinei Vakarų filosofijai svetimą provincialų tendencingumą, Rytų tautų mąstymo tradicijų svarbos neigimą, vedantį prie ksenofobijos, netolerancijos, nekritinės filosofijos idėjų istorijos interpretacijos, – pasenusių europocentrinų mitų legitimacijos Lietuvos akademinėje padangėje. Šių europocentrinų nuostatų dabartinėje Lietuvos filosofijoje gyvybingumą akivaizdžiai liudija vienintelio šalyje VU Filosofijos fakulteto mokymo programos, kuriose, kitaip nei VDU filosofijos studijų programose, po ambicingais, į universalumą pretenduojančiais *visuotinės filosofijos* kursų pavadinimais iš esmės glūdi beveik vien antikos ir iš jos išsirutulijusios Vakarų mąstymo tradicijos raidos kelias.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ C. Mackerras, Eurocentrism (europocentrizmo enciklopedinis apibrėžimas). Prieiga per internetą: < <http://www.encyclopedia.com/doc/1G-3424300259.html> > [žiūrėta 2014 12 14].
- ² Samir Amin, *L'eurocentrisme, critique d'une idéologie*. Paris, 1988; James Morris Blaut, *The Colonizer's Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History*. Guilford Press, 1993; James Morris Blaut, *Eight Eurocentric Historians*. Guilford Press, 2000; John, Hobson, *The Eastern Origins of Western Civilisation*. Cambridge University Press; Andre Frank, *Reorient: Global Economy in the Asian Age*. Chicago UP, 1998; Eric Jones, *The European Miracle: Environment, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. Cambridge University Press. 1981, 1987, 2003.
- ³ Andre Gunder Frank, *Reorient: Global Economy in the Asian Age*. Chicago UP, 1998, p. 313.
- ⁴ Martin Bernal, *Black Athena: Afroasiatic Roots of Classical Civilization*. Volume II: *The Archeological and Documentary Evidence*. New Jersey: Rutgers University Press, 1991, p. 224.
- ⁵ Edward W. Said, *Orientalizmas*. Iš anglų k. vertė V. Davoliūtė, K. Seibutis. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 262.
- ⁶ Arthur Gobineau, *The inequality of human races*. Iš pranc. k. vertė A. Collins. London: Wilhelm Heinemann, 1915, p. 154.
- ⁷ Antanas Andrijauskas, *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: VDA, 2003, p. 94.
- ⁸ Wilhelm Halbfass, *Indien und Europa*. Basel: Schwabe Verlag, 1981, S. 173.
- ⁹ Ella Shohat, Robert Stam, *Unthinking Eurocentrism /Multiculturalism and the Media*. London/ New York: Routledge, 2000, p. 2.
- ¹⁰ Antanas Andrijauskas, *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: VDA, 2003, p. 158.

- ¹¹ Franz Wimmer, *Interkulturelle Philosophie: Geschichte und Theorie*. Wien: Passagen Verlag, 1990, S. 34.
- ¹² Ram Adhar Mall, Dieter Lohmar, *Philosophischen Grundlagen der Interkulturalität*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1993, p. 2.
- ¹³ *Bhagavad-Gita*. Iš sanskrito k. vertė S. S. B. S. Prabhupada. The Bhaktivedanta Book Trust, 1990, p. 369.
- ¹⁴ Zhuangzi, *The Essential Writings with Selections from traditional Commentaries*. Iš kinų k. vertė B. Ziporyn. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2009, p. 90.
- ¹⁵ Antanas Andrijauskas, *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: VDA, 2003, p. 518–519.
- ¹⁶ Georg Friedrich Wilhelm Hegel, *Filosofijos istorijos paskaitos*. Iš vokiečių k. vertė Albinas Lozuraitis. Vilnius: Alma littera, t. 1, 1998, p. 160.
- ¹⁷ Arvydas Šliogeris, *Transcendencijos tyla*. Vilnius: Pradai, 1996, p. 501.
- ¹⁸ Georg Friedrich Wilhelm Hegel, *Filosofijos istorijos paskaitos*. Iš vokiečių k. vertė Albinas Lozuraitis. Vilnius: Alma littera, t. 1, 1998, p. 159.
- ¹⁹ Arvydas Šliogeris, *Transcendencijos tyla*, p. 70–71.
- ²⁰ Antanas Andrijauskas, *Kultūros, filosofijos ir meno profiliai (Rytai-Vakarai-Lietuva)*. Vilnius: KFMI, 2004, p. 559.
- ²¹ Georg Friedrich Wilhelm Hegel, *Filosofijos istorijos paskaitos*, p. 161.
- ²² Algirdas Degutis, *Atskirtis, įtrauktis ir ksenofilijos baigtis*. *Athena*, 2006, nr. 1, p. 143.
- ²³ Antanas Andrijauskas, *Komparatyvistinės kultūrologijos erdvės. Rytai – Vakarai. Komparatyvistinės studijos*. Vilnius: Vaga, 2002, p. 33.
- ²⁴ Algirdas Degutis, *Multikultūralizmo inversijos (lietuvių filosofo antimultikultūrinė nuostata internetinėje žiniasklaidoje)*. Prieiga per internetą: < <http://www.patriotai.lt/straipsnis/2007-12-21/multikulturalizmo-inversijos-ii> > [žiūrėta 2014 12 21].
- ²⁵ Algirdas Degutis, „Atviros visuomenės“ spąstai. *Athena*, nr. 4, 2008, p. 171.